

16. Пауль Г. Принципы истории языка / пер. с немец. под ред. А. А. Холодовича; вступ. ст. С. Д. Кацнельсон. – М., 1960.
17. Русский орфографический словарь: около 180000 слов / РАН, Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова / О. Е. Иванова, В. В. Лопатин (отв. ред.), И. В. Нечаева, Л. К. Чельцова. – М., 2007.
18. Русский язык конца XX столетия (1985-1995) / отв. ред. Е. А. Земская. – М., 2000.
19. Русский язык сегодня. Активные процессы конца XX века / отв. ред. Л. П. Крысин. – Вып. 2. – М., 2003.
20. Современный русский язык. Активные процессы на рубеже XX-XXI веков / отв. ред. Л. П. Крысин. – М., 2008.
21. Современный русский язык. Социальная и функциональная дифференциация / отв. ред. Л. П. Крысин. – М., 2006.
22. Толковый словарь русского языка начала XXI века. Актуальная лексика / под ред. Г. Н. Складневской. – М., 2007.
23. Толковый словарь русского языка конца XX столетия. Языковые изменения / под ред. Г. Н. Складневской. – СПб., 1998.
24. Тропина Н. П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование / Н. П. Тропина. – Херсон, 2003.
25. Юдакин А. П. Эволюционная типология в помощь ностратике / А. П. Юдакин // Филологические науки. – 2006. – № 1. – С. 30-39.

Тукова Т. В. Динаміка сучасної російської мови як об'єкт вивчення.

У статті аргументується необхідність вивчення руху в російській мові останніх десятиріч з позицій еволюціонізму у якості об'єкта окремого розділу русистики.

Ключові слова: динаміка, синхронія, зміна, зміщення, сучасна російська мова.

Tukova T. The dynamics of modern russian as the object of study.

The article stresses the necessity of study of the development of Modern Russian in the previous decades from the position of evolutionism in terms of special object of a separate part of Russian studies.

Keywords: dynamics, synchrony, change, shift, Modern Russian.

Чирікова Г. І.

Слов'янський державний педагогічний університет

ВЖИВАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЛЕКСЕМ ЯК СПОСІБ СТВОРЕННЯ АТМОСФЕРИ ВОЄННИХ РОКІВ У РОМАНІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО “ДИВО”

У статті проаналізовано вжиті в романі П. Загребельного “Диво” німецькомовні лексеми; виявлено, які з них слід трактувати як реалії, які – як запозичення з німецької мови; визначено, яку роль вони відіграють у створенні в романі образу окупованого фашистами Києва.

Ключові слова: реалія, запозичення, німецька мова, українська мова, історичний роман П. Загребельного “Диво”.

На поч. ХХІ ст. мова більше не сприймається лише як “сукупність усіх слів, усіх граматичних форм та усіх особливостей вимови людей” [3, с. 5]. Сприяє цьому активний розвиток таких мовознавчих галузей як етнолінгвістика, етнопсихолінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія тощо. Сьогодні мова – це, передусім, засіб накопичення і збереження культурно значимої інформації [1, с. 12]. У випадках, коли слово, що має чітко виявлені словотворчі, граматичні та

звукові характеристики однієї мови, навмисне починає вживатись без перекладу носіями іншої, йдеться про реалії.

На думку О. Бурдейної, семантика реалії міцно пов'язана з інформацією культурологічного характеру, тому реалія є специфічним виявом культури та її дескриптором [2]. Саме тому авторами різножанрових текстів реалії часто використовуються з метою створення специфічного національного колориту. Особливо це стосується примірників художньої літератури.

Зазвичай термін “реалія” застосовують у контексті перекладознавства. Так, українська дослідниця Р. Зорівчак пропонує розуміти реалії як моно- і полілексемні одиниці, основне значення яких вміщає традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача [4, с. 58]. Однак, ця дефініція дозволяє нам аналізувати реалії ще й як лексичні одиниці, що створюють національний колорит і в оригінальному, неперекладеному тексті.

Поняття національної особливості лексико-семантичної системи розглядалось Р. Зорівчак, В. Карасиком, В. Костомаровим, А. Леонтьєвим. Сьогодні реалії у перекладі досліджують О. Бурдейна, О. Нагачевська, Г. Томахін та ін.

Ми погоджуємося з думкою Р. Зорівчак, яка наголошує: реалія – це змінна категорія, відносна. Обсяг реалій мови-джерела постійно змінюється залежно від словникового складу цільової мови, особливостей матеріальної й духовної культури сприймача, від інтенсивності культурних і етнічних контактів відповідних мовних колективів [4, с. 58]. Незалежно від волі мовця якоїсь мови, розповсюджені на певній території, окремі її слова з'являються в процесі спільної комунікації, відображаючи функціонування та розвиток навколишньої дійсності [7, с. 146]. В такому випадку треба говорити про запозичення.

На переконання укладачів підручника “Сучасна українська літературна мова”, запозичення, за допомогою яких збагачувалась українська мова, складають близько 15 % її словникового складу [8, с. 128]. Додамо, що запозичення з німецької мови давно стали активно використовуватись носіями української мови. Відомим є той факт, що лексеми *бухгалтер*, *крейда*, *ландшафт*, *шухляда*, *цукор* вже декілька століть вживаються українцями. Цікаво, що окремі з них повністю пристосувались до словотвірних особливостей української мови. В якості прикладу можна навести слово *бутерброд*, що в німецькій мові складається з двох основ: *Butter* та *Brot*, і закінчується літерою *t*. Втім, за аналогією з великою кількістю власне українських слів, що закінчуються на дзвінкі приголосні, які в закритих складах вимовляються глухо (*дуб*, *дід*, *луг*), в українській мові запозичення *бутерброд* пишеться з кінцевою *д*. Інші ж використовуються у тому вигляді, в якому вони й досі вживаються у німецькомовних країнах: *поштамм* (від *Postamt*).

Результатам взаємодії німецької й української мов присвятили свої ґрунтовні праці В. Дорошенко, М. Зимомря, І. Марчук, Л. Тарновецька-Ткач, Ю. Терещенко. Сьогодні до розробки цієї проблеми долучаються Л. Кошкарьова, Г. Сенік, О. Шляхта та ін.

Можна стверджувати, що слова, котрі спочатку сприймалися в мові виключно як реалії, з часом можуть стати запозиченнями, поповнивши активний склад мови. Так, дослідниця Л. Кошкарьова [6] доводить, що слова *бант, мур, пломба, папір, рахунок, ринок* у різні історичні періоди були запозичені українською мовою з німецької. Вони давно ввійшли до активного словникового складу нашої мови, втім, пересічному українцеві доволі складно розпізнати в них неукраїнське походження.

Нажаль, досліджень, які б були присвячені аналізу художніх творів, з точки зору цінності використання в них чужої мови, в наш час в Україні проводиться небагато. Зважаючи на цей факт була обрана мета нашої статті: проаналізувати вжиті в романі П. Загребельного “Диво” німецькомовні лексеми, виокремити, які є них є реаліями, а які – запозиченнями та визначити їх роль у створенні в романі образу окупованого фашистами Києва.

Ще для читачів 70-х і 80-х років минулого сторіччя Павло Загребельний був “живим класиком”. Його твори користуються широким визнанням загалу і сьогодні, адже для багатьох історичні романи славетного українського прозаїка – це джерело знань про становлення нашої країни, її лихі години та часи піднесення.

Уважно проаналізувавши наукові роботи останніх років, можемо зробити висновок, що творчий доробок Павла Загребельного опрацьовують здебільшого літературознавці (В. Дончик, М. Жулинський, С. Нестерук, І. Осадча, М. Слабошпицький, В. Фащенко), розглядаючи проблематику романістики письменника, композиційні, жанрові та стилеві особливості його творів.

Але ми переконані, що творчість видатного письменника – широка нива для досліджень іншого характеру, зокрема, мовознавчого. Перед тим, як перейти до аналізу німецькомовних реалій та запозичень (здебільшого, воєнної тематики), використаних П. Загребельним у названому романі, вважаємо за доцільне зазначити, що німецька мова у романі “Диво” з’явилась не випадково.

П. Загребельний, який напередодні війни тільки-но закінчив школу, пішов в 1941 році добровольцем до армії. Спочатку він був курсантом Київського артучилища, потім брав участь в обороні Києва, під час якої був поранений. Після другого поранення в 1942 році П. Загребельний потрапив у полон, де до 1945 р. перебував у фашистських таборах смерті. Отже, використані у “Диві” німецькі слова для самого Загребельного не є стовідсотковими реаліями, але їх застосування в тих частинах тексту, де мова йде про 40-і роки ХХ ст. без перекладу справді дає можливість читачеві, для якого німецька мова залишається чужою, відчутти атмосферу окупованого Києва.

Зважаючи на мету нашого дослідження, вважаємо доцільним розподілити всі виявлені у романі німецькомовні лексеми на такі, що є складовою сучасної української мови (тобто, запозичення), та такі, що, незважаючи на існуючу в окремих випадках можливість підібрати лексичний відповідник в українській мові, навмисне використані П. Загребельним без перекладу.

Таким чином, до першої категорії німецькомовних лексем відносимо:

аусвайс [5, с. 282] (від нім. *Ausweis*)
гендляр [5, с. 366] (від нім. *Händler*);
камрад [5, с. 494] (від нім. *Kamerad*);
кельнерка [5, с. 15] (від нім. *Kellnerin*);
фатерлянд [5, с. 295] (від нім. *Vaterland*).

Переконані, що подані слова не треба прираховувати до власне реалій. Вмотивовуємо це тим, що вони вже певний час вживаються українцями (здебільшого, мешканцями Західної частини нашої країни) у повсякденних ситуаціях. Отже, можна стверджувати, що проаналізовані приклади є запозиченнями з німецької мови.

До другої категорії використаних у романі німецькомовних лексем належать наступні реалії:

апель [5, с. 68] (від нім. *Apell*);
гефтлінг [5, с. 68] (від нім. *Hefling*);
еманація [5, с. 78] (від нім. *Emanation*)
комплікації [5, с. 494] (від нім. *Komplikation*)
офірувати [5, с. 75] (від нім. *offerieren*)
пакхаус [5, с. 160] (від нім. *Packhaus*);
шпацірганг [5, с. 166] (від нім. *Spaziergang*).

Вважаємо, що в контексті зазначеного роману видатного вітчизняного письменника слова другої категорії необхідно трактувати саме як реалії, адже вони і надають тим текстовим частинам, що присвячені подіям 40-х років минулого сторіччя в окупованій Україні, певного забарвлення. Кожному з наведених нижче слів можна знайти український відповідник, проте в цьому випадку такої реальності змальованих у романі подій не було б досягнуто.

Зауважимо, що більшість німецькомовних реалій, вжитих автором у романі “Диво”, не супроводжуються перекладом. Винятком є хіба що наступні слова:

апель, простіше кажучи, перевірка [5, с. 68];
варум, тобто чому [5, с. 162];
гефтлінгів, тобто ув'язнених [5, с. 68];
еманація, невиразна імлістість [5, с. 78].

Втім, не тільки ці лексеми є малознайомими україномовному читацькому загалу. Так, слова *гендляр*, *офірувати*, *пакхаус*, *шпацірганг* також потребують додаткового уточнення значення, однак, у “Пояснювальному словнику”, поданому в кінці роману, серед кількох сотень грецьких та старослов'янських слів не знаходимо жодного німецького. Пояснюється це тим, що неповне розуміння цих слів не заваджує читачеві усвідомити загальний зміст описуваних у цих частинах твору подій, але їх вживання має беззаперечну цінність для створення загального образу воєнного Кисва в романі.

Наприкінці додамо, що в тексті “Дива” знаходимо декілька висловів німецькою мовою, які П. Загребельний супроводжує перекладом:

“Альзо, майне дамен унд герен”, що означало “Отже, мої пані та панове!” [5, с. 69].

В окремих випадках автор вплітає в загальний текст німецькі звертання, зрозумілі носієві української мови без додаткового перекладу:

До речі, майне герен, в Марбурзі вчився свого часу ваш великий поет Пастернак [5, с. 495].

Як бачимо, постійне вплітання автором роману в україномовний текст німецьких слів допомагає читачеві постійно відчувати присутність німців у Києві. На наш погляд, саме використанню німецькомовних реалій та запозичень образ штурмбанфюрера Шнурре виявився таким яскравим та колоритним, в той час як П. Загребельний не зупинявся окремо на його додатковій характеристиці.

Таким чином, проаналізувавши вжиті в історичному романі “Диво” німецькомовні лексеми, можемо стверджувати, що в частинах твору, в яких описувались події часів Другої світової війни в столиці України, П. Загребельний використовував реалії та запозичення, створюючи цим специфічну історичну атмосферу в романі, яка дає змогу читачеві відчуги

Висвітлене в статті питання, безумовно, потребує подальшої розробки й стане предметом наших подальших досліджень. Предметом подальших наукових розвідок у цьому напрямку можуть стати інші твори корифея українського історичного роману П. А. Загребельного.

Л і т е р а т у р а :

1. *Маслова В. А.* Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр “Академия”, 2001. – 208 с.
2. *Бурдейна О.* Етнокультурні дескриптори в художньому дискурсі / О. Бурдейна [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : http://www.rusnauka.com/NIEK_2006/Philologia/17526.doc.htm
3. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. ; за ред. О. Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.
4. *Зорівчак Р. П.* Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989. – 215 с.
5. *Загребельний П. А.* “Диво” Роман / П. А. Загребельний. – К. : Махаон-Україна. – 576 с. (100 кращих творів українського письменства).
6. *Кошкарьова Л.* Історична взаємодія німецької й української мов / Л. Кошкарьова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 7. – С. 249-252.
7. *Кияк Т. Р.* Теорія і практика перекладу німецької мови / Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 596 с.
8. Сучасна українська літературна мова / за ред. Плющ М. Я. – К. : Вища шк., 2001. – 431 с.

Чирикова Г. И. *Употребление немецкоязычных лексем как способ создания атмосферы военных годов в романе П. Загребельного “Чудо”.*

В статье проанализированы использованные в романе П. Загребельного “Чудо” немецкоязычные лексемы; выяснено, какие из них следует понимать как реалии, какие – как заимствования из немецкого языка; определено, какую роль они играют в создании в романе образа оккупированного фашистами Киева.

Ключевые слова: *реалия, заимствование, немецкий язык, украинский язык; исторический роман П. Загребельного “Чудо”.*

Chirikova G. I. The usage of the German language lexemes as a method of creation of wartime atmosphere in the novel "The miracle" by P. Zagrebel'ny.

The usage of the German language lexemes in the novel "The miracle" by P. Zagrebel'ny is analyzed in the article. It is found out which lexemes should be understood as a realia, which ones as borrowings from the German. The role of the lexemes in the creation of the image of Kiev occupied by fascists is defined.

Keywords: *realia, borrowing, German language, Ukrainian Language, historical novel "The miracle" by P. Zagrebel'ny.*

Шарманова Н. М.
Криворізький національний університет

ЕТНІЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕРАКЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ МОВНИХ КЛІШЕ)

У статті подається інтерпретація поняття "етнічна соціалізація" на матеріалі мовних кліше як регулярних лінгвоодиниць етикету спілкування.

Ключові слова: *етнічна соціалізація, інтеракція, мовне кліше, етикетне кліше.*

Віддзеркаленням динамічної міжособистісної природи інтеракції носіїв різних культур у процесі міжкультурної комунікації є культурно-специфічний смисл. Він співвідноситься з одиницями й категоріями ідіоетнічних мов, відображуючи культуру того етносу, мовою якого відбувається спілкування. За умови безпосереднього контакту міжкультурна комунікація характеризується використанням засобів мовного коду з культурно-специфічними смислами, мовленнєвих стратегій і тактик, використовуваних при інтеракції всередині однієї культури.

В основі світосприйняття кожного народу лежить своя система предметних значень і когнітивних схем, відбитих у культурних кодах, а відтак, свідомість завжди етнічно обумовлена. Ментальні асоціації індивіда як носія національної свідомості, а також емоційно марковані оцінки, еталони, стереотипи поведінки впливають на культурну конотацію мовного знака. Етнолінгвістична орієнтація спрямована на історично-реконструктивний план виявлення культурних пластів у формуванні мовних одиниць, і першочергово тих, які відтворюються комунікантами автоматично у процесі щоденного спілкування. Проблема співвідношення мови й етносу охоплює низку філософсько-антропологічних проблем, серед яких найбільш репрезентативними є мова й самосвідомість. Основою лінгвокультурної інтеракції носіїв національної спільноти є етнічна соціалізація.

Мета нашої статті полягає у з'ясуванні теоретичних проблем методології етнолінгвістики, власне сутності етнічної соціалізації як бази і процесу засвоєння індивідом національної мови. Для реалізації мети визначено коло завдання: 1) розкрити наявні в сучасній науці підходи до розуміння понять "соціалізація", "етнічна соціалізація"; 2) дослідити взаємозв'язок етнокультурної свідомості й мови в контексті національно маркованих стереотипно відтворюваних мовних одиниць.